

УДК 36.76:005.36

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V36(2022)-21

Трусова Н. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, м. Запоріжжя, Україна

ORCID: 0000-0001-9773-4534

e-mail: trusova_natalya5@ukr.net

Кукіна Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та бізнесу, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, м. Запоріжжя, Україна

ORCID: 0000-0003-3204-0624

e-mail: kukinanatala81@gmail.com

Активізація бізнес-процесів із залучення інвестицій на розвиток сільських територій України

Анотація. У статті розглянуто домінанта факторів активізації бізнес-процесів із залучення інвестицій на розвиток сільських територій України. Обґрунтовано, що активні бізнес-процеси із залучення інвестицій для формування оптимального рівня функціонального потенціалу еко-номічної системи сільських територій мають логічний взаємозв'язок з глобальною соціально-економічною політикою європейських держав та при сучасній кон'юктурі розвитку економіки, залежні від кількісних та якісних характеристик внутрішнього та зовнішнього простору. Визначено типологію бізнес-процесів із залучення інвестицій в економічну систему сільських територій. Представлено системоутворюючі цінності корпоративного сектора в інтегрованій формі активних бізнес-процесів із залучення інвестицій на розвиток сільських територій. Наведено методику розрахунку інтегрального індикатора, що уособлює в собі функціональний потенціал розвитку сільських територій, враховуючи його витратно-ресурсну, маркетингову, фінансову та інвестиційну складові, а також індекс можливостей кооперативного сектора по залученню інвестицій на ринку. Проаналізовано мережу обслуговуючої кооперації сільських територій за видами та напрямками діяльності, а також обсяг бюджетного інвестування сільських територій України. Запропоновано індикативне оцінювання рівня функціонального потенціалу розвитку сільських територій за індексами продуктивної, ділової, інвестиційної та зовнішньоекономічної активності суб'єктів кооперативного господарювання. Зростання домінанти факторів активізації бізнес-процесів із залучення інвестицій на розвиток сільських територій нового типу націлено на збільшення обсягу інвестиційних ресурсів та збалансування стимуляторів та дестимуляторів безпеки функціонального потенціалу при відповідній соціальній відповідальності суб'єктів кооперативного господарювання.

Ключові слова: сільські території; бізнес-процеси; інвестиційне забезпечення; бюджетне інвестування; функціональний потенціал економічної системи; інвестиції.

Natalia Trusova, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Zaporizhzhia, Ukraine

Natalia Kukina, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Department of Economics and Business, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Zaporizhzhia, Ukraine

Activation of Business Processes for Attracting Investments in Service Cooperatives of Rural Areas of Ukraine

Abstract. Introduction. The article examines the dominant factors of activation of business processes for attracting investments for the development of rural areas of Ukraine. It is substantiated that active business processes for attracting investments for the formation of the optimal level of functional potential of the economic system in rural areas have a logical relationship with the global socio-economic policy of European states and in the modern context of economic development, dependent on the quantitative and qualitative characteristics of the internal and outer space.

Results. The typology of business processes for attracting investments into the economic system of rural areas has been determined. The system-forming values of the corporate sector in the integrated formation of active business processes for attracting investments for the development of rural areas are presented. The method of calculating the integral indicator, which embodies the functional potential of the development of rural areas, taking into account its cost-resource, marketing, financial and investment components, as well as the index of the opportunities of the cooperative sector to attract investments on the market, is presented. The network of service cooperatives of rural areas was analyzed by types and areas of activity, as well as the amount of budgetary investment in rural areas of Ukraine. From the standpoint of the process approach, an indicative assessment of the level of the functional development potential of rural areas based on indexes of productive, business, investment, and foreign economic activity of the subjects of cooperative management is proposed.

¹Стаття надійшла до редакції: 08.12.2022

Received: 08 December 2022

Conclusions. *The growth of the dominant factors for the activation of business processes for attracting investments for the development of rural areas of a new type is aimed at increasing the amount of investment resources and balancing the stimulators and destimulators of the security of functional potential with the corresponding social responsibility of the subjects of cooperative management.*

Keywords: *service cooperatives; rural areas; active business processes; resource provision; investment potential; investments.*

JEL Classification: *D92, E22, G32.*

Постановка проблеми. Активізація бізнес-процесів із залучення інвестицій в обслуговуючій кооперації сільських територій, як специфічна форма соціально-економічної діяльності та як нагальна типізація підприємництва на селі у європейських країнах представлена кооперативним сектором. Проте, в Україні, що не має високого рівня економічного зростання, даний сектор відчуває нестачу інвестиційних ресурсів та не має належної конкурентоздатності у ринковому середовищі. Гальмування заходів щодо інвестиційного забезпечення сільських територій є наслідком небажання селян кооперуватись через відсутність фінансової вигоди від сучасних бізнес-процесів із залучення інвестицій, які на основі кооперативних відносин та механізмів впровадження інновацій в підприємстві не враховують обмежувальні умови ресурсного потенціалу територій для нарощування обсягів виробництва, підвищення ефективності та продуктивності праці, використання нових технологій, оновлення матеріально-технічної бази.

Інтенсифікація використання інвестиційних ресурсів та правове забезпечення організації кооперативних відносин на селі має сприяти зміцненню економічного стану країни на засадах реалізації децентралізованого устрою сільських територій для формування якісного статусу кооперативного обслуговування, яке має займати достойне місце на національному рівні при обмеженому обсязі людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтегровані взаємовідносини із залучення інвестиційних ресурсів та їх інтенсивного використання на селі спроможні створити додаткові робочі місця, підвищити рівень доходів селян, забезпечити збереження культурних, історичних пам'яток і природних багатств. Доказом цього феномену є розроблені бізнес-процеси із залучення інвестицій в сільських територіях, які мають розгалужену галузеву структуру та високу обслуговуючу інфраструктуру в регіонах. Трансформаційні важелі впливу кооперативного сектора на децентралізацію сільських територій розглядають такі науковці, як Л. Чуприна, С. Юзовицька [2], Г. Фролова [4], Х. Харінгтон [5], С. Хазуда [6], Л. Гнатишин, О. Прокопишин [8], які

довели, що всі бізнес-процеси розвитку економіки в цілому, а також в окремих господарюючих суб'єктах мають додаткові внутрішні резерви для підвищення інфраструктурного забезпечення та пов'язані зі стимулюванням інвестиційної діяльності.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є обґрунтування напрямів активізації бізнес-процесів із залучення інвестицій для формування оптимального рівня функціонального потенціалу розвитку сільських територій.

Основні результати дослідження. Розвиток сільських територій, на засадах сукупності бізнес-процесів, що функціонують в єдиній системі та забезпечують обслуговуючі, інвестиційні, фінансові, маркетингові, збутові взаємодоповнюючі взаємозв'язки, організується на засадах цілеспрямованості, добровільності, еволюційності, комплексності, вдосконалення виробничо-економічних взаємовідносин з переробними, торговельними підприємствами та фінансово-інвестиційними організаціями; створюють єдину структуру по формуванню активів, із дотриманням принципу пропорційності розподілу ресурсів між суб'єктами кооперативного господарювання на селі [9]. При цьому, основоположні системоутворюючі цінності кооперативного сектора на розвиток сільських територій будуються на інтегрованій формації бізнес-процесів із залучення інвестицій (рис. 1).

У зв'язку з глобалізаційними бізнес-процесами із залучення інвестицій, більшого впливу на внутрішні ринки здійснює міжнародна економіка, посилюючи тенденції до вирівнювання домінант факторів інвестиційного забезпечення кооперативного сектора в державі при взаємозв'язку із суміжними сферами, які доводять спроможність використання інвестиційних ресурсів в операційному циклі фермерських кооперативних об'єднань, і, таким чином, стимулюючи конкурентоздатність підприємницьких структур в євроінтеграційному просторі [10].

Згідно з чинною концепцією конкурентоздатного критерію (Competitive yardstick approach), або «непрямої конкуренції» збалансованість кооперативного руху задля забезпечення інвестиційних потреб на розвиток децентралізованих сільських територій дозволяє подолати тимчасові фінансові труднощі кооперативних об'єднань, без активізації їх участі на фінансових ринках, і, таким чином, розв'язувати проблеми обслуговування селян, постачаючи, наприклад, насіння або добрива [7, 15].

Ознаки корпоративного управління інвестиційними ресурсами	Кооперативний сектор є демократичним об'єднанням господарюючих суб'єктів з ознаками корпоративного управління інвестиціями, їх акумулювання, розподілу та використання в інвестиційно-виробничому циклі, виконанні контрольних функцій щодо інвестиційного забезпечення функціонального потенціалу розвитку сільських територій
Участь кооперативного сектору у формуванні інвестиційного капіталу сільських територій	Інвестиційний капітал кооперативного сектору спрямований на отримання прибутку та формування резервного інвестиційного фонду, частина якого спрямована для підтримки інших видів діяльності, відтворення виробничих ресурсів та їх розподілу серед членів пропорційно до проведення бізнес операцій
Автономія та незалежність	Під час укладання угод зі стейкхолдерами (у тому числі державними інституціями) чи кредиторами, суб'єкти кооперативного господарювання залишають за собою право у пошуку інвестиційних ресурсів із зовнішніх джерел на принципах демократичності, збереження автономії та добровільності
Інформація, інвестиційного забезпечення операційного циклу	Кооперативний сектор сприяє відтворення інвестиційних відносин, покращенню технологічних інновацій, реконструкцію обслуговуючої інфраструктури та результативності функціонального потенціалу розвитку сільських територій на засадах державно-приватного партнерства
Співробітництво суб'єктів кооперативного господарювання	Співробітництво суб'єктів кооперативного господарювання слугує зміцненню інтеграційних відносин між органами місцевої влади шляхом участі в регіональних, національних і міжнародних програмах із залучення інвестицій на розвиток сільських територій
Соціальна відповідальність суб'єктів кооперативного господарювання	Соціальна відповідальність у досягненні стійкості та конкурентоздатності на засадах екологобезпечного виробництва на селі, із дотриманням принципів раціонального розподілу та використання залучених інвестицій з метою підвищення якості послуг та рівня життя сільського населення

Рисунок 1 – Системоутворюючі цінності кооперативного сектору в інтегрованій формації бізнес-процесів із залучення інвестицій

Джерело: побудовано авторами

Проте, обмежений доступ кооперативних об'єднань на фінансовому ринку для залучення інвестицій спонукає їх до конкурентного боротьби на внутрішньому ринку. За таких умов, для дрібних кооперативних об'єднань, зростають критерії гармонізації відносин з державними інститутами та стейкхолдерами щодо забезпечення інвестиційних потреб сільських територій та їх розвитку [1, 13].

Оскільки кооперативні об'єднання на селі є необхідним елементом економічної системи сільських територій, тому і механізм її реалізації має інвестиційну природу, із чітко визначеними особливостями. Це вимагає розробки адекватних методів оцінки функціонального потенціалу розвитку децентралізованої території на селі. Зазначимо, що агрегована система оцінки ефективності функціонального потенціалу розвитку сільських територій має уніфікований характер, оскільки частина доходу від залучення та використання інвестицій, відразу розподіляється для завантаження ресурсних

потужностей операційного циклу суб'єктів кооперативного господарювання. Тому, ефективність функціонального потенціалу розвитку сільських територій має включати наступні індекси:

Індекс ефективності витратно-ресурсної складової функціонального потенціалу розвитку сільських територій (позитивним критерієм є приріст індикатора) [14]:

$$I_{pp}^{ef} = \frac{P_r}{C_{ru}}, \quad (1)$$

де, P_r – обсяг завантаження виробничих ресурсів для активізації бізнес-процесів з виконання робіт та послуг в поточному періоді, тис. грн;

C_{ru} – сукупний обсяг витрат сільських територій минулого періоду, тис. грн.

Індекс ефективності маркетингової складової функціонального потенціалу розвитку сільських територій (позитивним є зменшення індикатора) [14]:

$$I_{mp}^{ef} = \frac{C_{ru}}{I_{ms}}, \quad (2)$$

де, C_{ru} – обсяг маркетингових витрат для активізації бізнес-процесів із просування робіт та послуг в сільських територіях поточного періоду, тис. грн;

I_{ms} – обсяг доходу від маркетингових робіт та послуг в сільських територіях минулого періоду, тис. грн.

Індекс ефективності фінансової складової функціонального потенціалу розвитку сільських територій (позитивним є зменшення індикатора) [14]:

$$I_{fp}^{ef} = \frac{C_{frpi}}{I_{fid}}, \quad (3)$$

де, C_{frpi} – обсяг фінансових витрат на технологічні інновації, реконструкцію інфраструктури та екологічнобезпечне виробництво продукції в сільських територіях поточного періоду, тис. грн;

I_{fid} – обсяг доходу від фінансових вкладень на розвиток сільської території минулого періоду, EUR.

Індекс ефективності інвестиційної складової функціонального потенціалу розвитку сільських територій (позитивним є зменшення індикатора) [14]:

$$I_{in} = \frac{C_{innovation}^c}{C_{innovation}^l}, \quad (4)$$

де, $C_{innovation}^c$ – обсяг інвестиційних витрат на технологічні інновації, реконструкцію інфраструктури та екологічнобезпечне виробництво продукції в сільських територіях поточного періоду, тис. грн;

$C_{innovation}^l$ – обсяг інвестиційних витрат на розвиток сільських територій минулого періоду, тис. грн.

Індекс можливостей кооперативного сектора по залученню інвестицій на ринку для активізації функціонального потенціалу розвитку сільських територій (позитивним є приріст індикатора) [14]:

$$I_{mc} = \frac{M_{coverage}^c}{M_{coverage}^l}, \quad (5)$$

де, $M_{coverage}^c$ – обсяг залучення інвестицій через канали кооперативного сектора на регіональному рівні;

$M_{coverage}^l$ – обсяг залучення інвестицій через канали кооперативного сектора на національному рівні.

З позиції індивідуального підходу щодо розрахунку ефективності функціонального потенціалу розвитку сільських територій шляхом впровадження активних бізнес-процесів із залучення інвестицій, пропонуємо визначити інтегральний індикатор, що включає оцінку витратно-ресурсної, маркетингової, фінансової та інвестиційної складових, а також індекс можливостей охоплення ринку. Це дозволяє більш об'єктивно продіагностувати стан досліджуваного потенціалу, який розраховується за формулою (9) [14]:

$$L_{fp} = (I_{pp}^{ef} \times I_{mp}^{ef} \times I_{fp}^{ef} \times I_{in} \times I_{mc}) \Rightarrow \max, \quad (6)$$

де, L_{fp} – інтегральний індикатор функціонального потенціалу розвитку сільських територій, що охоплює

активні бізнес-процеси із залучення інвестицій; I_{pp}^{ef} – індекс ефективної витратно-ресурсної складової функціонального потенціалу розвитку сільських

територій; I_{mp}^{ef} – індекс ефективної маркетингової складової функціонального потенціалу розвитку

сільських територій; I_{fp}^{ef} – індекс ефективної фінансової складової функціонального потенціалу

розвитку сільських територій; I_{in} – індекс ефективності інвестиційної складової функціонального

потенціалу розвитку сільських територій; I_{mc} – індекс можливостей кооперативного сектора по залученню інвестицій на ринку.

Таким чином, діагностика стану функціонального потенціалу розвитку сільських територій уможливілює зростання домінанти факторів, що у взаємозв'язку забезпечують активізацію бізнес-процесів із залучення інвестиційних ресурсів, враховуючи вплив стимуляторів та дестимуляторів безпеки інституційного середовища кооперативного сектора в Україні.

В Україні інвестиційні відносини на селі сформовані різними типами кооперації, тобто від простої форми взаємовідносин до складних інтегрованих об'єднань із замкнутим інвестиційно-виробничим циклом – від інвестування ресурсів на придбання сировини до придбання технологічних інновацій та обладнання на реконструкцію інфраструктури сільських територій, а також здійснення робіт та послуг різного виду. У 2017 р. в кооперативному секторі, що обслуговує сільські території України було зареєстровано 1022 суб'єктів, з них лише 23 інтегрованих об'єднань кооперативного сектору із постачання сировини та обладнання на технологічні інновації, реконструкцію інфраструктури сільських територій, у 2021 р. загальна їх кількість збільшилась на 25,8% суб'єктів, з них інтегровані об'єднання – на 21,7% (рис. 2).

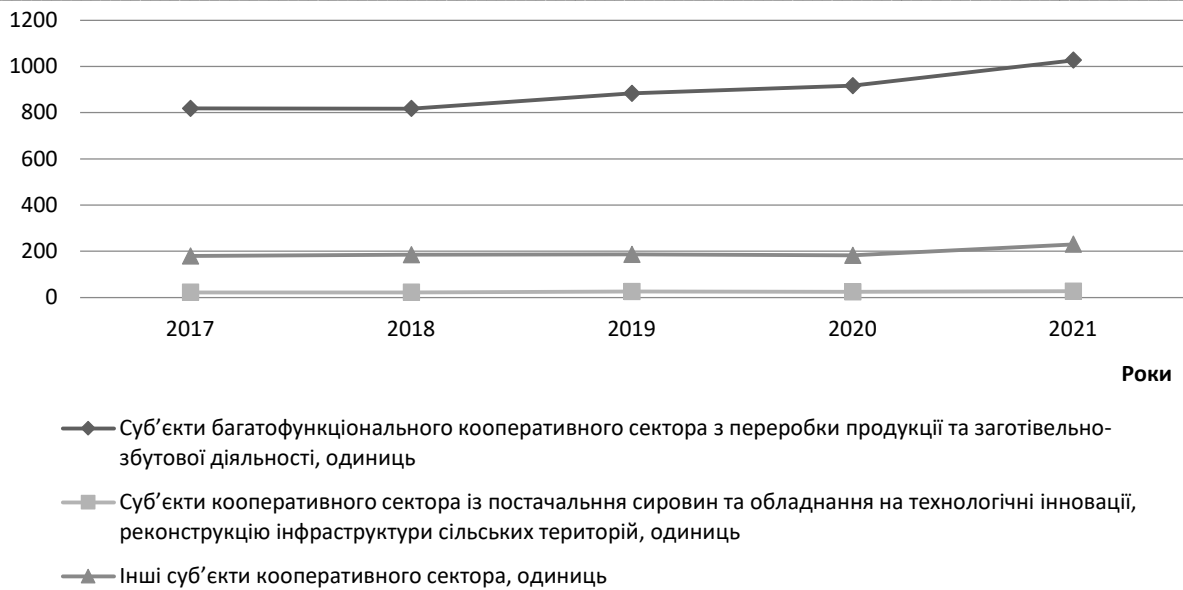

Рисунок 2 – **Мережа суб'єктів кооперативного сектора із обслуговування сільських територій в Україні за 2017-2021 рр., од.**

Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Зазначимо, що обсяг інвестиційних витрат на технологічні інновації, реконструкцію інфраструктури та екологічнобезпечне виробництво продукції суб'єктів кооперативного сектора в механізмі активізації бізнес-процесів із залучення інвестицій на розвиток сільських

територій України становив 26,1 млн грн у 2017 р. та 52,8 млн грн у 2021 р. Відтворення сільських територій внаслідок бюджетного інвестування у 2017 р. складало 118,1 млн грн у 2021 р. – лише 155,4 млн грн (рис. 3).

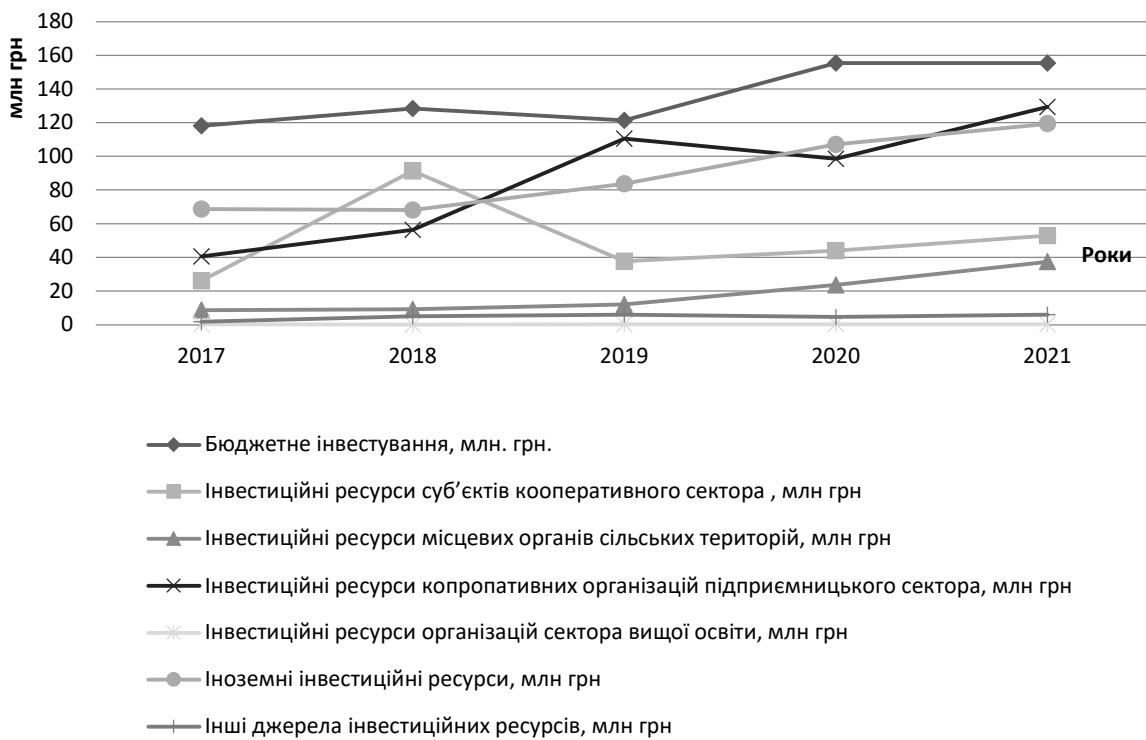

Рисунок 3 – **Інвестиційні витрати на формування функціонального потенціалу розвитку сільських територій України за 2017-2021 рр., млн грн**

Джерело: побудовано авторами за даними [8, 11, 12]

У 2021 р. частка інвестиційних витрат із сукупної величини ВВП на роз-робку НДР щодо активізації інвестиційних бізнес-процесів та їх впровадження в функціональний потенціал розвитку сільських територій країн ЄС-28 була за-безпечена лише на 2,06% (рис. 4).

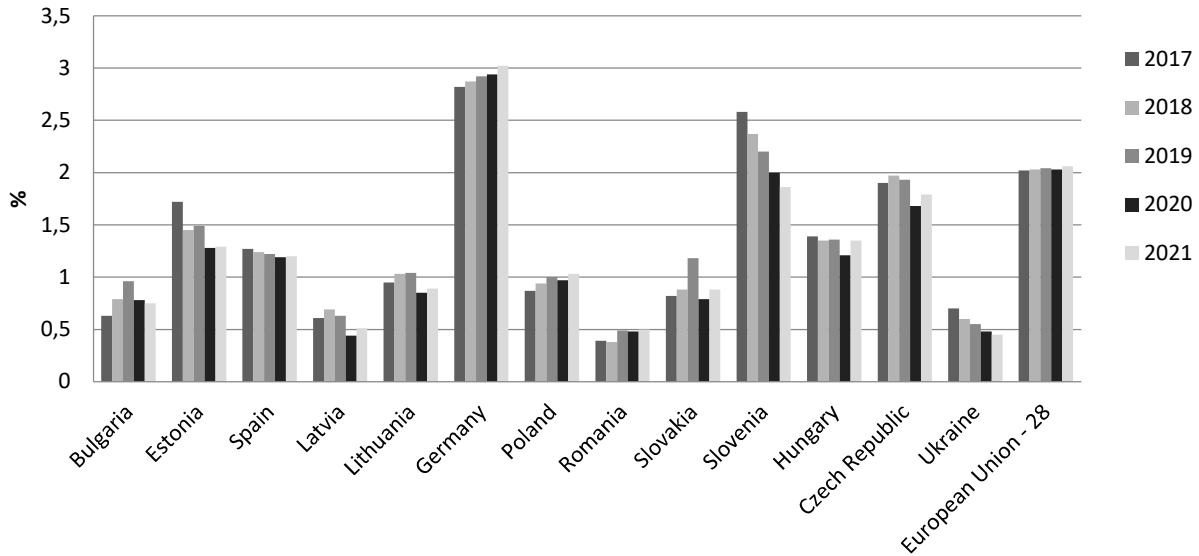

Рисунок 4 – Частка обсягу інвестиційних витрат із сукупної величини ВВП країн ЄС-28 на розробку НДР щодо активізації інвестиційних бізнес-процесів та їх впровадження в функціональний потенціал розвитку сільських територій за 2017-2021 рр., %

Джерело: розраховано за даними [8, 11, 12]

Найбільша частка інвестиційних витрат із загальної величини ВВП на дослідження та розробку інвестиційних бізнес-процесів та їх впровадження в функціональний потенціал розвитку сільських територій була у Німеччині – 3,02%, Словенії – 1,86%, Чеській Республіці – 1,79 відсотка.

В Україні станом на початок 2022 р. реалізовувалось 474 інвестиційних проекти на розвиток сільських

територій, загальною вартістю майже 41,3 млрд грн (табл. 1). Найбільшу кількість інвестиційних проектів на розвиток сільських територій було впроваджено у таких регіонах, як: Полтавський – 80, Вінницький – 46, Черкаський – 45, Львівський – 37, Миколаївський – 29, Херсонський – 29, Київський – 25, Кіровоградський – 24. Їх вартість складала від 100 тис. грн до 9,6 млрд гривень.

Таблиця 1 Вартість інвестиційних проектів на розвиток сільських територій України станом на 01.01.2022 р.

Вартість проектів	Одиниць	Інвестиційні витрати на проекти	Відсоток від загальної вартості інвестиційних проектів, %
до 10 млн грн	235	680,3	53,3
10-50 млн грн	118	2716,7	26,8
50-100 млн грн	42	2723,1	9,5
100-500 млн грн	36	7294,9	8,2
500-1 000 млн грн	3	1803,1	0,7
понад 1 млн EUR	7	27712,7	1,6

Джерело: побудовано автором на основі [8, 11, 12]

Враховуючи активні бізнес-процеси, що впливають на сучасний стан функціонального потенціалу розвитку сільських територій, автори визначили його інтегрований рівень відносно визначеної витратно-ресурсної, маркетингової, фінансової та інвестиційної політики місцевих органів влади на регіональному рів-

ні та фактору непрямого впливу – масштабу можливостей кооперативного сектора щодо залучення інвестицій на ринку в межах випереджального зростання результативних відхилень досліджуваних показників (рис. 5).

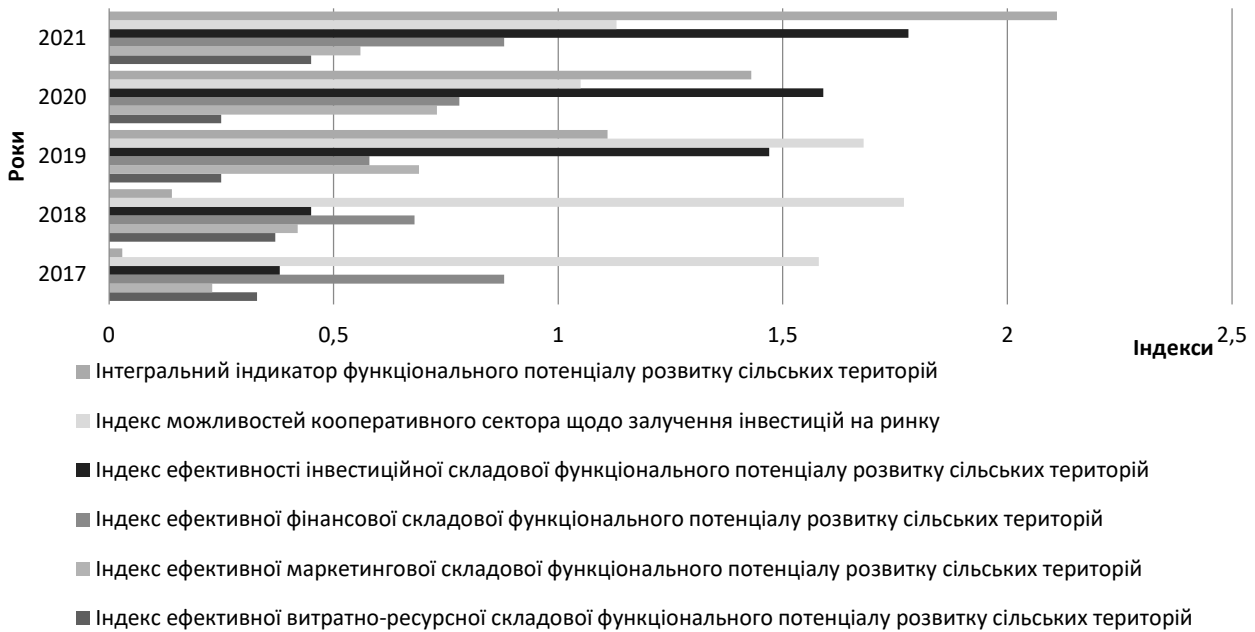

Рисунок 5 – Інтегральний рівень стану функціонального потенціалу розвитку сільських територій України за 2017-2021 рр.

Джерело: побудовано авторами

Попри суттєві коливання агрегованих індексів, інтегральний індикатор функціонального потенціалу розвитку сільських територій демонструє позитивну тенденцію. Зростання його рівня, з одного боку, свідчить про високі можливості кооперативного сектора залучати інвестиції на відтворення села, з іншого боку – нетипові тренди допоміжних індексів, що лежать в основі інтегрального показника, вимагають певних стратегічних напрямів, в частині складових маркетингової політики, цільовими пріоритетами яких є нарощування стійкої конкурентної переваги у певному сегменті ринку (зміцнення зв'язків зі стейкхолдерами, мобілізація маркетингового інструментарію для завоювання нових ринків).

З позиції процесного підходу, запропоновано індикативне оцінювання рівня функціонального потенціалу розвитку сільських територій, через визначення: ефективної дії бізнес-процесів із залучення інвестицій на ділову, інноваційну активність суб'єктів кооперативного сектора та ефективності отриманих результатів на «виході» функціонального потенціалу. Такий підхід дозволяє «оздоровити» кооперативне середовище сільських територій, а з позицій інвестора – оцінити рівень ділової активності суб'єктів кооперативного руху, що слугує інформаційною базою для прогнозування розвитку децентралізованих регіонів із визначеними конкурентними перевагами. Запропоновано 2 групи субіндикаторів:

I група субіндикаторів. Ділова активність суб'єктів кооперативного сектора на сільських територіях визначає швидкість обороту інвестиційних ресурсів та динаміку рівня функціонального потенціалу за вектором зміни бізнес-процесів у розрізі таких складових: індекси приросту будівельних робіт; індекс приросту екологобезпечного виробництва, індекс приросту обсягу реалізації продукції, індекс приросту роздрібного товарообороту. Так, суттєві диспропорції ділової активності суб'єктів кооперативного сектора щодо активізації бізнес-процесів із залучення інвестицій на розвиток сільських територіях спостерігаються за темпами прискореного їх використання в будівельних роботах. Так, у 2021 р. лідером в цих процесах є Херсонський регіон (у 3,7 раза) та Чернігівський регіон (у 3,9 раза); у Харківському та Полтавському регіонах спостерігається суттєве скорочення даного показника (-70 відсотків).

II група субіндикаторів. Інноваційна активність суб'єктів кооперативного сектора на сільських територіях; профіль функціонального потенціалу розвитку сільських територій за цією ознакою характеризує конкурентні переваги певного впровадження технологічних інновацій в децентралізованому регіоні. Так, до важливих чинників, що сприяють підвищенню рівня функціонального потенціалу розвитку сільських територій є залучення інвестицій на технологічні інновації (рис. 6).

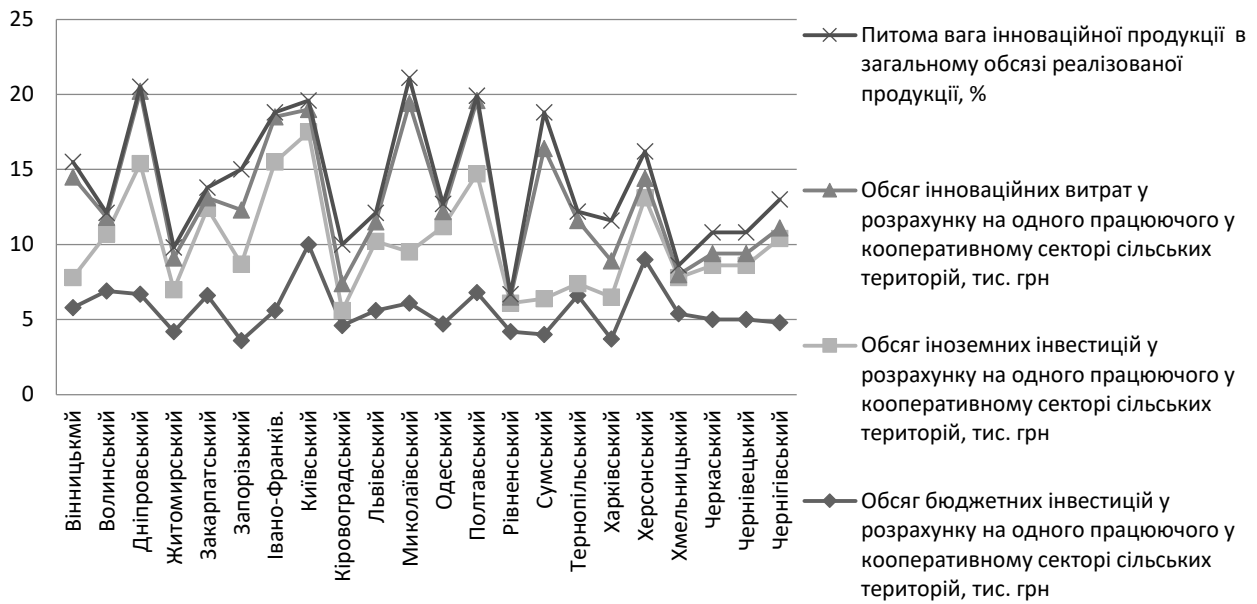

Рисунок 6 – Рівень функціонального потенціалу розвитку сільських територій України за індексами інноваційної активності за 2017-2021 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторами

Приріст обсягу інвестицій у 2017 р. проти 2020 р. збільшився у 2,5 рази, а в окремих регіонах – більш ніж у 3-6 разів. Найбільший приріст спостерігається у Волинській та Херсонській областях (+ 86,8%). У 2021 р. в окремих регіонах, продовжувалась позитивна тенденція бюджетного інвестування на розвиток сільських територій. Зокрема, у Волинському та Херсонському регіонах зростання становило понад 40% до попереднього року, в Закарпатському, Миколаївському та Полтавському – понад 20%. При цьому, рівень функціонального потенціалу розвитку сільських територій в даних регіонах забезпечений інвестиціями на інноваційне спрямування.

Висновки. Таким чином, аналіз загального стану функціонального потенціалу розвитку сільських територій України показує середній рівень його спроможності реалізовувати активні бізнес-процеси із залучення інвестицій. Збережена інтеграційно-просторова та соціально-економічна диспропорція розвитку бізнес-процесів із використання інвестицій у сферах обслуговування сільських територій, що має

формалізований індикативний характер впливу на можливості кооперативного сектору залучати інвестиції на ринку для оновлення та реконструкції інфраструктури села. Усі зазначені вище критеріальні ознаки та межі функціонального потенціалу розвитку сільських територій мають базуватись на формуванні наявного інвестиційного капіталу.

Розвиток сільських територій в Україні має забезпечувати впровадження нових принципів Європейської регіональної політики, яка уособлює в собі орієнтацію на ендогенні активи, тобто максимально ефективно використовувати місцеві ресурси для активізації «м'яких» чинників ендогенного розвитку, зокрема інноваційних можливостей кооперативного бізнесу, компетенцій, мережних зв'язків, гнучких бізнес-процесів, інформаційних технологій з розширенням спектра якісних індикаторів та зміщення акценту з виключно економічного зростання до забезпечення сільських територій людським капіталом, а також збереження природних екосистем.

Література:

- Будник О. М. Кооперативний маркетинг як основа сучасного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. №27(1). С. 24-28.
- Чуприна Л. В., Юзовицька С. А. Світовий досвід розвитку малого підприємництва та його використання в Україні. *Ринкова інфраструктура*. 2019. №32. С. 264-269.
- Департамент розвитку підприємництва та регуляторної політики Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://regulation.gov.ua/catalogue/indexes> (дата звернення: 10.12.2022).
- Фролова Х. І. Перспективи інвестиційно-інноваційних процесів у системі регіонального розвитку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 3(15). С. 110-114.
- Harrington, H. J. Business process improvement: the breakthrough strategy for total quality, productivity and competitiveness. New York: McGraw-Hill. 1991. 277 с.
- Хазуда С. М. Розвиток сільських територій: досвід ЄС. *Економіка агропромислового комплексу*. 2008. №7. С. 23-28.

7. Гнатишин Л. Б., Прокопишин О. С. Кооперація як чинник формування стратегічного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. № 5(1). С. 213-218.
8. Кузнєцова М. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. К. : Держстат України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Nauka_2020.pdf (дата звернення: 10.12.2022).
9. Кучерява К. Я. Напрями вдосконалення аграрної політики держави для розвитку процесів кооперації. *Interscience*. 2017. № 3 (1). С. 26-31.
10. Пантелеймоненко А. О. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: використання зарубіжного досвіду для вдосконалення української моделі. *Вісник Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва: Економічні науки*. 2014. № 6. С. 53–64.
11. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. Київ: ТОВ «Август Трейд». 2018. 127 с.
12. Наука, технології та інновації. Київ: Статистичні відомості. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (дата звернення: 10.12.2022).
13. Самойленко Т. Г. Кооперація в аграрному секторі як напрямок сталого розвитку села. *Наукові записки В.І. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського: Економіка та менеджмент*. 2018. № 29(68). С. 22-24.
14. Шевченко І. В., Скриль О. О., Захарченко Я. Р., Самойленко Ю. М. Моделі оперативного моніторингу бізнес-процесів у бізнес-одинацях. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2016. № 6 (2). С. 86-93.
15. Ярошко М. С. Використання зарубіжного досвіду сільськогосподарських палат у розвитку кооперативного руху. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2016. № 249. С. 472-483.

References:

1. Budnik, O. M. (2019). Cooperative marketing as a basis for modern development of agricultural enterprises. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: International Economic Relations and World Economy*, 27(1), 24-28 [in Ukrainian].
2. Chupryna, L. V. & Yuzovyt'ska, S. A. (2019). World experience of small business development and its use in Ukraine. *Market infrastructure*, 32, 264-269 [in Ukrainian].
3. Department of Entrepreneurship Development and Regulatory Policy of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine (2022). Retrieved from : <https://regulation.gov.ua/catalogue/indexes> [in Ukrainian].
4. Frolova, H. I. (2011). Prospects of investment and innovation processes in the system of regional development. *Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 3(15), 110-114 [in Ukrainian].
5. Harrington, H. J. (1991). Business process improvement: the breakthrough strategy for total quality, productivity and competitiveness. New York: McGraw-Hill [in English].
6. Hazuda, S. M. (2008). Development of rural areas: the experience of the EU. *Economics of agro-industrial complex*, 7, 23-28 [in Ukrainian].
7. Hnatyshyn, L. B. & Prokopyshyn, O. S. (2020). Cooperation as a factor in the formation of strategic potential of agricultural producers. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 5(1), 213-218 [in Ukrainian].
8. Kuznetsova, M. (2020). Scientific and Innovation Activity in Ukraine. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Nauka_2020.pdf [in Ukrainian].
9. Kucheriava, K. Ya. (2017). Directions for improving the agricultural policy of the state for the development of cooperation processes. *Interscience*, 3(1), 26-31 [in Ukrainian].
10. Panteleimonenko, A. O. (2014). Agricultural production cooperatives: the use of foreign experience to improve the Ukrainian model. *Bulletin of VV Dokuchaev Kharkiv National Agrarian University: Economic Sciences*, 6, 53–64 [in Ukrainian].
11. Scientific and innovative activity of Ukraine (2018). Statistical collection. Kyiv: August Trade LLC [in Ukrainian].
12. Science, technology and innovation (2020). Kyiv: Statistical Information. Retrieved from : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm [in Ukrainian].
13. Samoilenko, T. H. (2018). Cooperation in the agricultural sector as a direction of sustainable rural development. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky Tavriya National University: Economics and Management*, 29(68), 22-24 [in Ukrainian].
14. Shevchenko, I. V., Skryl, O. O., Zakharchenko, Ya. R. & Samoilenko, Yu. M. (2016). Models of operational monitoring of business processes in business units. *Bulletin of the Mykhailo Ostrogradsky Kremenchug National University*, 6 (2), 86-93 [in Ukrainian].
15. Yaroshko, M. S. (2016). The use of foreign experience of agricultural chambers in the development of the cooperative movement. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine: Economics, Agricultural Management, Business*, 249, 472-483 [in Ukrainian].

